

ALS AFWIJZING VERTROUWD VOELT

JANNEKE BOER,
GEDRAGSKUNDIGE IPSE DE BRUGGEN

ALS AFWIJZING VERTROUWD VOELT

INTRODUCTIE

Mijn naam is Janneke Boer en ik werk als gedragskundige bij Stichting Ipse de Bruggen, een organisatie voor gehandicaptenzorg. Deze presentatie gaat over Johan, een enthousiaste jongeman die in zijn vroege kinderjaren ernstig beschadigd is geraakt.

PROBLEEMSITUATIE

Johan, 26 jaar, is geboren in Roemenië en op 6-jarige leeftijd geadopteerd. Johan heeft een lichte verstandelijke beperking en functioneert sociaal-emotioneel op het niveau van een peuter. Hij woont samen met 5 andere cliënten in een woning voor mensen met een verstandelijke beperking.

Johan is een creatieve man die voortdurend allerlei ideeën heeft. Hij bouwt steden en pretparken met lego, waarvan hij dan de burgemeester of directeur is. Ook maakt hij steeds nieuwe plannen om zijn kamer gezelliger in te richten en tekent hij plattegronden van de ideale woning waar hij zou willen wonen. Johan houdt van muziek, dans en theater en vindt het fijn om er goed gekleed en netjes verzorgd uit te zien.

Johan verliest zich regelmatig in zijn plannen en wil deze dan direct geregeld hebben. In het gewone dagelijkse leven is hij snel gespannen en die spanning loopt in korte tijd zeer hoog op. Hij praat hard en veel, komt erg dicht bij de begeleider of medecliënt staan en kan op zo'n moment zelf niet tot rust komen.

Regelmatig komt ook verbale en fysieke agressie voor. Hij schreeuwt, scheldt en kan de begeleider of medecliënt duwen, slaan of schoppen.

Soms is de agressie ook gericht op voorwerpen. Hij maakt bijvoorbeeld zijn bril kapot, gooit zijn radio door zijn kamer of maakt zijn meubilair kapot.

Johan wordt vanwege zijn gedrag regelmatig afgezonderd in zijn kamer met de deur op slot. Johan is dan boos en gaat vaak spullen kapot maken. Als hij zijn radio kapot maakt, wordt deze niet direct vervangen, maar pas wanneer Johan zich enkele dagen aan de afspraken gehouden heeft. Hij wordt hiermee gestraft voor zijn gedrag. Daarnaast wordt hij begrensd om de schade van agressie te voorkomen: De inrichting van zijn kamer is minimaal: zijn bed en bureau staan vast en zijn kast is op slot. Johan heeft geen gordijnen, maar screens aan de buitenkant. Hij gebruikt plastic bekers en borden vanwege gooien met servies en dreigen met de scherven. Hij draagt al lange tijd geen bril meer, omdat deze niet vervangen is.

De agressie van Johan is er ineens en het risico op schade is groot. Voor zowel Johan als zijn begeleiders en medecliënten betekent dit dat men zich nooit echt veilig voelt: de dreiging van mogelijke spanning en agressie hangt voortdurend in de lucht.

BEELDVORMING

Johan had een slechte start: direct na zijn geboorte moest hij gereanimeerd worden. Hij werd door zijn biologische ouders achtergelaten in het ziekenhuis, waar hij vervolgens enkele maanden verbleef. In die periode werd niet ingegaan op alle basale behoeften die een baby heeft: zijn verzorging en voeding werden niet afgestemd op zijn signalen en hij werd niet gekoesterd, geknuffeld, getroost of gestimuleerd. Er werd kortweg niet adequaat gereageerd op zijn behoeften en signalen.

Na enkele maanden in het ziekenhuis, werd Johan in een kindertehuis geplaatst. Ook in dit kindertehuis zette de verwaarlozing zich voort. Niet alleen werd niet aangesloten bij zijn behoeften, sommige zaken werden hem zelfs bewust onthouden. Johan vertelt bijvoorbeeld over een kast vol speelgoed die hij vanuit zijn bed kon zien, maar waarmee nooit gespeeld mocht worden. Johan is daarnaast in het kindertehuis ook fysiek mishandeld en seksueel misbruikt.

In zowel het ziekenhuis als het kindertehuis is bovendien sprake geweest van herhaaldelijke wisseling van basisverzorgers, waardoor het opbouwen van een stabiele gehechtheidsrelatie onmogelijk werd.

Johans basisbehoeften werden dus op verschillende manieren ernstig verwaarloosd.

Toen Johan bijna 6 jaar oud was, werd hij geadopteerd en verhuisde hij naar Nederland. Het was duidelijk dat Johan een ontwikkelingsachterstand had, maar zijn adoptieouders hoopten dat Johan zich in een gezonde omgeving goed zou kunnen ontwikkelen. Helaas bleek Johan veel ernstiger beschadigd dan gedacht. Johan liet steeds meer gevaarlijk gedrag zien. Zo sprong hij uit het raam op de eerste verdieping. In toenemende mate richtte hij zich op zijn moeder en kleine zusje. Johan sloeg en schopte hen. Johan ging naar een logeershuis en naar speciaal onderwijs. Vanwege zijn verleden van adoptie en vele verhuizingen, hebben ouders zo lang mogelijk geprobeerd hem thuis te helpen. Maar na maanden van onrust waarin ouders continu de veiligheid moesten bewaken, was de situatie thuis onhoudbaar geworden. Johan werd opgenomen en is uiteindelijk permanent verhuisd naar een woonvoorziening voor kinderen met een verstandelijke beperking.

Zijn adoptieouders bezoeken hem trouw, maar door ernstige ziekte moeten ze hiermee stoppen en raakt het adoptiegezin op afstand. Enkele jaren later overlijdt zijn adoptievader.

Johan heeft in zijn leven vele wisselingen van omgeving en wegvallen van mogelijke hechtingsfiguren meegemaakt.

Daardoor ervaart hij voortdurend afwijzingen die voor hem een patroon gaan vormen:

Op basis van de ernstige verwaarlozing in zijn eerste levensjaren en het herhalende patroon van afwijzing, heeft zich bij Johan een reactieve hechtingsstoornis ontwikkeld. In tegenstelling tot een onveilige gehechtheidsrelatie, waarbij zich wel een relatie gevormd heeft maar deze gekleurd is door de ervaringen die het kind in deze relatie opgedaan heeft, is het kenmerkend voor een hechtingsstoornis dat er zich in feite geen enkele gehechtheidsrelatie ontwikkeld heeft. Johan is volledig op zichzelf aangewezen geweest om te overleven en heeft van zijn omgeving alleen maar afwijzing, verwaarlozing en onveiligheid ervaren..

Door de reactieve hechtingsstoornis en het steeds opnieuw ervaren van afwijzing, heeft Johan een wereldbeeld ontwikkeld waarin centraal staat dat anderen hem vroeg of laat altijd weer zullen afwijzen of verlaten. Geen enkele persoon blijft onvoorwaardelijk.

Een tweede gevolg is dat het Johan volledig ontbreekt aan een fundament van basisveiligheid. Hij heeft in zijn vroege jeugd alleen maar onveiligheid ervaren, niemand heeft ooit gezorgd dat hij beschermd werd en veilig was. Hij heeft daarom geen enkel vertrouwen dat een ander voor zijn veiligheid kan zorgen en zelf geen gevoel van veiligheid ontwikkeld.

De emotieregulatie van Johan is zeer beperkt. Een goede afstemming op de signalen van een kind, zorgt ervoor dat een kind zijn eigen gevoelens en behoeften gaat herkennen en begrijpen. Het kind leert dat gevoelens ergens door opgeroepen worden en dat vervelende gevoelens weer overgaan als de verzorger er goed op reageert. Doordat er in die eerste jaren in Roemenië nooit adequaat, dat wil zeggen sensitief en responsief, gereageerd is op de signalen en behoeften van Johan, heeft hij niet geleerd zijn emoties te herkennen en ermee om te gaan. Hij heeft geen controle over zijn emoties en kan ze niet zelf reguleren.

Het verstoorde wereldbeeld, het ontbreken van basisveiligheid en de beperkte emotieregulatie zorgen ervoor dat de spanning bij Johan snel oploopt. Hij heeft geen gevoel van basisveiligheid om op terug te vallen en zijn emoties schieten direct door naar uitersten. Johan is vanuit zijn vroege kindertijd niet anders gewend dan afwijzing en verlating te ervaren op zijn signalen. Voor hem is het ervaren van afwijzing daarmee een voorspelbaar patroon geworden. De behoefte aan duidelijkheid en voorspelbaarheid bij spanning zorgt ervoor, dat hij deze afwijzing actief opzoekt. Dit is geen bewuste keuze, maar een intuïtief patroon dat hij volgt op basis van zijn ervaring.

Het actief opzoeken van afwijzing en de zeer beperkte emotieregulatie leiden vervolgens gezamenlijk tot een uitbarsting in de vorm van agressie.

Op de agressie wordt gereageerd met afzondering en vrijheidsbeperkingen. Er is na agressie geen contact en spullen die voor Johan van waarde zijn, worden hem tijdelijk ontnomen of voortdurend onthouden. Johan wordt hierdoor opnieuw bevestigd in zijn patroon van afwijzing. Dit patroon is voor hem voorspelbaar en levert daardoor op de korte termijn enige afname van spanning op. Maar daarnaast ontstaat een cirkel, waarbij het patroon van afwijzing steeds opnieuw opgezocht en bevestigd wordt. De sancties die ingezet worden vanwege het probleemgedrag, versterken het gedrag juist, in plaats van het beoogde effect om het gedrag te voorkomen of te laten afnemen.

INTERVENTIES

INTERVENTIE 1: ONVOORWAARDELIJKE ACCEPTATIE

Johan wordt gezien in al zijn behoeftes en daarbij onvoorwaardelijk ondersteund. Begeleiders blijven in contact met Johan, ongeacht zijn emotie of behoefte. Ze maken regelmatig actief contact met hem en laten merken dat zij hem zien, ook als zij even met iets of iemand anders bezig zijn. Zij maken een praatje met hem, kijken wat hij aan het doen is en bespreken hoe zijn dag verloopt.

Begeleiders geven Johan regelmatig complimenten gedurende de dag, waarbij het gaat om een moment van positieve aandacht, ongeacht zijn stemming of gedrag, en niet om het bevestigen van gewenst gedrag.

Johans kamer wordt ingericht en aangekleed: hij krijgt een vloerkleed, losse kussens en knuffels en gordijnen voor zijn ramen.

INTERVENTIE 2: NIET MEER AFWIJZEN EN GEEN AFZONDERING MEER.

Vrijheidsbeperkende maatregelen als reactie op het gedrag, worden niet langer ingezet. Johan wordt niet afgezonderd als hij gespannen of boos is. Er wordt met hem gepraat, of hij krijgt de mogelijkheid aangeboden om te gaan schommelen.

Johan krijgt spullen die tijdens agressie zijn kamer uit gaan, gelijk weer terug. Spullen die kapot gegaan zijn, worden direct vervangen.

Johans deur gaat niet meer op slot.

INTERVENTIE 3: VERSTERKEN EN ONDERSTEUNEN VAN EMOTIEREGULATIE

Johan voert gesprekken met zijn persoonlijk begeleider, de geestelijk verzorger en de gedragskundige. Zij maken daarbij gebruik van de-escalerende gespreksvoering. Hij krijgt in deze gesprekken de ruimte om te praten over wat hem bezig houdt. Johan wordt in deze gesprekken geholpen zijn spanning te erkennen en onder woorden te brengen. Hem wordt geleerd dat emoties er mogen zijn. Hij leert dat emoties hem niet altijd hoeven te overweldigen, maar dat ze ook weer kunnen zakken. Ook leert hij hoe je deze emoties kunt uiten op een andere manier dan agressief worden. Ook begeleiders geven Johan de ruimte om te vertellen waar hij mee zit en benoemen en erkennen de emoties die zij bij hem zien. Zij zoeken samen met Johan naar oplossingen voor datgene waar hij mee zit. Zij helpen hem een keuze te maken voor activiteiten die passen bij zijn stemming.

Johan krijgt speltherapie, waarin hij leert om zijn emoties te herkennen en reguleren. Hij begint met differentietherapie. Hierin leert de speltherapeut hem met hele kleine stapjes om bewust waar te nemen welke verschillende prikkels hij in zijn lijf ervaart. Zij leert Johan het verschil tussen warm en koud, leert hem kleuren herkennen en verschillende smaken te proeven.

In het vervolg op de differentietherapie, komt de aandacht te liggen op het herkennen van zijn eigen emoties en deze benoemen. Johan leert in spelsituaties hoe hij anders kan handelen, wanneer hij gespannen raakt. Hij oefent met uitspreken van zijn emoties. Ook leert hij hoe hij daarbij kan handelen, bijvoorbeeld door te gaan schommelen of even weg te lopen als hij erg gespannen is.

RESULTATEN

Johan wordt gezien, gehoord en ondersteund. Hij ervaart niet langer de afwijzing die hij kent. Daardoor klopt zijn wereldbeeld niet meer, maar dat is ook lastig voor hem. Wanneer Johan na boosheid of een incident niet afgewezen wordt, raakt hij onrustig en in de war. Hij zegt dan vaak zelf dat hij voor altijd op zijn kamer blijft en nooit meer naar dagbesteding gaat. Feitelijk probeert hij daarmee alsnog zelf de afwijzing te organiseren die hij gewend was te krijgen. Na enige tijd zakt deze onrust.

Johan kan, wanneer zijn spanning wat gezakt is, vertellen dat hij in het verleden steeds opnieuw in de steek gelaten werd. Hij wordt dan intens verdrietig en vertelt over iedereen die hem niet wilde of uit zijn leven verdwenen is. Doordat Johan dit nu kan uitspreken, kan er ook over gepraat worden hoe verdrietig dit voor hem was. Johan ervaart ruimte om dit te uiten en kan vervolgens verder met zijn dagprogramma. Fysieke agressie, gericht op voorwerpen en personen, is afgenomen. Johans agressie uit zich nu nog vooral verbaal. Hij wordt soms boos en schreeuwt en scheldt daar soms bij.

Johans kamer is gezelliger ingericht dan voorheen met kussens, knuffels en gordijnen. Het vertrouwen van begeleiders dat hij met deze spullen om kan gaan doet hem goed. Johan is trots op zijn kamer en spullen en doet erg zijn best om deze netjes te houden. Wanneer er iets kapot gaat, wordt het zo snel mogelijk vervangen.

Johan heeft weer een bril.

Vaak geeft hij dan aan heel blij te zijn met deze woning.

Johan is zelfs voor het eerst sinds lange tijd op vakantie geweest. Bovendien is het contact met zijn moeder en zus hersteld, zij komen weer bij Johan op bezoek.

GELEERDE LESSEN

Van het traject met Johan hebben wij veel geleerd over de wijze waarop gedragsproblemen ontstaan en in stand gehouden worden, als er sprake is van een hechtingsstoornis. We hebben geleerd dat de principes van gedragstherapie, met name het bestraffen van ongewenst gedrag, juist averechts werken. Op korte termijn helpen deze principes weliswaar het ongewenste gedrag te beheersen, maar op lange termijn bevestigen ze juist de problematiek waar de cliënt mee te maken heeft. Daardoor wordt het probleemgedrag in stand gehouden.

Het inzicht in en doorbreken van dit halsstarrige patroon vraagt een intensieve omslag in de behandeling en begeleiding. Het kost veel tijd voordat de cliënt zich het nieuwe patroon eigen kan maken en vanuit een nieuw wereldbeeld kan reageren. Cliënten met een hechtingsstoornis gaan zeer ver met hun gedrag om het patroon van afwijzing te bevestigen. Johan laat soms nog agressie zien die zodanig is, dat er vanwege de veiligheid wel ingegrepen moet worden. Op die momenten is het belangrijk dat, zodra de situatie veilig is, het contact direct weer hersteld wordt.

Deze behandeling is een zeer langdurig en intensief proces. Het onvoorwaardelijk accepteren van de persoon, ongeacht het gedrag dat hij laat zien, vraagt zeer veel van begeleiders. Het is belangrijk dat zij hierin gezien, ondersteund en gecoacht worden door zowel de gedragskundige als de manager. Het werken aan een stabiele, veilige teamsamenwerking vraagt blijvend aandacht om de behandeling vol te houden en te laten slagen.

TOT SLOT

Dit was de casus 'Als afwijzing vertrouwd voelt'. Helaas is het uiteindelijk toch niet gelukt om Johan op onze woning de stabiliteit te bieden die we hem wilden bieden. De bevestiging van het patroon van afwijzing, die Johan steeds weer zocht, leidde tot zodanige agressie, dat de situatie onveilig werd voor zijn medecliënten en begeleiders. Johan is verhuisd naar een andere woning. De beeldvorming is gebruikt om het nieuwe team uit te leggen waarom Johan doet zoals hij doet en wat hij nodig heeft, want dat deze beeldvorming Johan recht doet blijft overeind staan. We verwachten dat het team op de andere woning in staat is Johan te bieden wat hij nodig heeft..

Zijn moeder en zus en zijn bezoekerwilligers blijven bij hem betrokken. Zij bezoeken hem regelmatig.

Bezoek de website van leren van casussen: <http://lerenvancasussen.cce.nl>

Bezoek de website van het CCE: <http://www.cce.nl>